

Barns hälsa och föräldrars arbetslöshet

CURT HAGQUIST & BENGT STARRIN

Hur föräldrars arbetslöshet påverkar barns hälsa är en angelägen fråga att belysa – särskilt i en tid med hög arbetslöshet och när många fältrapporter kommer om att allt fler barn mår dåligt. Utifrån två bredare studier redovisas i artikeln resultat över sambandet mellan föräldrars sysselsättningssituation och barns hälsa.

Sverige är inte längre en arbetslöshetens frizon. De årliga arbetslöshetssiffrorna, som under lång tid pendlade runt två procent, har på några år blivit allt mindre »svenska« och allt mer »europeiska«. Den öppna arbetslösheten i Sverige har ökat från 1,3 procent 1990 till 7,0 procent 1993, medan den totala arbetslösheten stigit från 3,2 till 12,1 procent.¹ Under samma tidsperiod har den öppna ungdomsarbetslösheten ökat från 2,7 till 13,7 procent, medan den totala ungdomsarbetslösheten stigit från 5,6 till 25,6 procent.² Sverige återfinns nu som ett i ra-

den av europeiska länder med »massarbetslöshet«.

Som en följd av den växande arbetslösheten har självfallet också antalet barn med arbetslösa föräldrar ökat kraftigt. Från april 1992 till april 1993 ungefär fördubblades såväl antalet barn vars mamma var arbetslös, som antalet barn vars pappa var arbetslös (SCB 1993). I april 1993 hade fem procent av alla barn mellan 0 och 16 år en arbetslös mamma, medan sex procent av barnen i denna åldersgrupp hade en arbetslös pappa. I april 1994 låg dessa siffror kvar på samma nivå som året innan (SCB 1994). Särskilt hög är arbetslösheten bland föräldrar till förskolebarn. I januari 1994 hade 15 procent av 2–6 åringarna en arbetslös förälder,

Curt Hagquist är forskare vid Centrum för folkhälsoforskning; fil lic och doktorand vid institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet. Han arbetar med en avhandling om barns och ungdomars levnadsförhållanden.

Bengt Starrin är vetenskaplig ledare vid Centrum för folkhälsoforskning och adjungerad professor vid institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet. Han har forskat om arbetslöshet som individuellt och samhällsligt problem och om ekonomisk stress och ohälsa.

-
- 1 Procentsiffrorna utgör månadsgenomsnitt och baseras på befolkningen 16–64 år. Källa: Länsarbetsnämnden, Värmland.
 - 2 Procentsiffrorna utgör månadsgenomsnitt och baseras på befolkningen 18–24 år. Källa: Länsarbetsnämnden, Värmland.

vilket är nästan fyra gånger så stor andel som tre år tidigare.

På senare tid har ett flertal larmsignaler kommit som tyder på att allt fler barn far illa i spåren av den växande arbetslösheten och den ekonomiska krisen i samhället. Frivilligorganisationer och yrkesgrupper som arbetar med barn hör till dem som uppmärksammat problematiken (Martinell 1993:20–21). Senast i raden av varnings-signaler kommer från landets skolsköterskor som rapporterar om att många unga mår dåligt bl.a. till följd av arbetslösheten (Vårdförbundet SHSTF & Läraresförbundet 1994). Ytterligare ett kristecken är det faktum att antalet hjälpsökande till många barn- och ungdomspsykiatriska kliniker och mottagningar under 1993 ökat kraftigt – en ökning som främst tillskrivs skolornas nedskärningar av elevvårdsresurser samt arbetslöshet och sämre ekonomi (SKTF juli 1994, SKTF augusti 1994). Till detta kommer också rapporter om att barnen drabbas värst när kommunerna skär ned i sina verksamheter (SKTF maj 1994).

Mot den här bakgrunden ter det sig angeläget att få svar på frågan om vad som händer i familjen när någon av familjemedlemmarna drabbas av arbetslöshet. För att belysa detta finns emellertid endast kunskap i begränsad omfattning att tillgå. I forskningen om arbetslöshetens sociala och hälsomässiga konsekvenser förefaller inte familjeperspektivet på allvar att ha beaktats. Denna forskning har i stället i hög grad varit inriktad på att studera de mer individuella och direkta effekterna på den enskilde arbetslöse. Inte heller tycks arbetslöshetens sociala och hälsomässiga inverkan ha beaktats i någon större utsträckning inom

familjeforskningen. Vad som händer i familjen när någon drabbas av arbetslöshet är relativt outforskat. Kännetecknande är också att många av de studier som genomförts präglas av metodologiska brister och av att det är föräldrarna snarare än barnen som fått komma till tals (Dew, Penkower & Bromet 1991: 501–544). Bristen på studier av hur föräldrars arbetslöshet påverkar barn är mycket uppenbar i ett land som Sverige där arbetslösheten tidigare under en lång period varit mycket låg (Näsman 1993).

Syftet med föreliggande artikel är att belysa *en* aspekt av arbetslöshetens överspridningseffekter till familjen, nämligen sambandet mellan föräldrars sysselsättnings-situation och barns hälsa bland fjärde- och niondeklassare – med barnen och ungdomarna som informationskälla.

Översikt av kunskapsläget

När Eisenberg & Lazarsfeld (1938: 358–390) gick igenom mer än 100 studier om arbetslöshetens psykologiska konsekvenser under 1930-talets depression var det en dyster bild av barnens situation som framträdde. Barnen blev ungefär på samma sätt som sina föräldrar emotionellt instabila när familjen drabbades av arbetslöshet. Barnen uppvisade också klart försämrade prestationer i skolan till följd av arbetslösheten. I litteraturen fanns också skolk, stöld, nervositet och psykosomatiska besvär redovisade. Samtidigt kunde Eisenberg & Lazarsfeld notera att bristen på systematiska studier i ämnet var relativt stor och att det fanns en hel del luckor i 1930-talets forskning om arbetslöshetens effekter på barn – luckor som endast i liten grad kom att täppas till under de ef-

terföljande decennierna. Först under 1980-talet, men kanske framförallt under 1990-talet, har arbetslöshetens effekter på barn och familj åter kommit i fokus. Under denna period har också ett antal översikter av kunskapsläget lagts fram.

Den kanske mest betydelsefulla översiktsartikeln under 1980-talet var den som Madge (1983: 311–319) publicerade. I sin genomgång av forskningen om arbetslöshetens effekter på barn framhåller Madge särskilt tre saker. *För det första* att arbetslöshetens betydelse i familjen har att göra med det sociala sammanhang i vilket arbetslösheten existerar. Kunskaper från 1930-talet om hur barn påverkas av arbetslöshet kan inte utan vidare överföras till dagens situation. *För det andra* kan arbetslösheten få olika effekter beroende på dess individuella orsaker. Att bli arbetslös till följd av sjukdom kan få andra följder än arbetslöshet på grund av uppsägningar. Vidare är det inte orimligt att utgå från att följderna av korttidsarbetslöshet är andra än av långtidsarbetslöshet. *För det tredje* kan arbetslöshetens effekter på barn variera med avseende på kön, ålder, personlighet och andra omständigheter. Sist men inte minst viktigt: forskningen inom detta område har inte varit särskilt omfattande. Den slutsats som drogs var emellertid att mycket talar för att barn till framförallt arbetslösa pappor far illa i arbetslöshetens spår. Störst risk löper barn till föräldrar med sämre ekonomi, lägre utbildning och sämre hälsa.

I en relativt aktuell genomgång av den samtida forskningen om arbetslöshetens effekter på barn pekar Dew, Penkower & Bromet (1991: 501–543) på att de studier om arbetslöshetens konsekvenser för barnen

som gjorts metodologiskt sett är mycket svagare än de studier som fokuserar arbetslöshetens konsekvenser för den arbetslöse. Några mer långtgående slutsatser från de samtida studierna går därför inte att dra, förutsatt att höga metodologiska krav ställs upp vid bedömningen av studierna. Framförallt gäller detta för eventuella kausala effekter av arbetslöshet på barns välbefinnande. *För det första* är merparten av studierna tvärspektoriella. *För det andra* saknas i de flesta fall jämförelsegrupper. *För det tredje* baseras slutsatserna i många fall på utsagor från föräldrarna, inte från barnen själva. Allt detta gör att de kausala effekterna av föräldrars arbetslöshet på barns välbefinnande är svårångade.

Nyligen har ytterligare litteraturgenomgångar presenterats som stärker den gängse uppfattningen att barn till arbetslösa föräldrar inte är opåverkade av föräldrars arbetslöshet (Janlert 1992, Näsman 1993). Samtliga omnämnda litteraturgenomgångar pekar på behovet av fortsatt systematisk forskning inom området. Det återstår således en hel del att göra rent empiriskt för att kasta ljus över problematiken även om mycket talar för att arbetslösheten får negativa konsekvenser för barns välbefinnande. Med detta perspektiv för ögonen kommer i det följande några av de studier som redovisats sedan 1980-talets början att tas upp.

Psykisk hälsa och livsstil

Kopplingen mellan samhällsliga kriser, t.ex. i form av kraftigt stigande arbetslöshet och självmord, är något som hör till den klassiska sociologins kärna. Kopplingen utgör kärnan i Durkheims (1897) klassiska verk *Självmodet*. Det hör också till de områden

som belyser samspelet mellan struktur och individ. När det gäller frågans belysning i relation till barns självmord visar en studie genomförd av Garfinkel Froese & Hood (1982: 1257–1261) att intagningar på barnakutmottagningar, föranledda av självmordsförsök, är dubbelt så vanliga bland barn och ungdomar som växt upp i familjer där pappan varit arbetslös som bland barn och ungdomar från familjer där pappan inte varit arbetslös.

Ungdomars självbild tycks kunna påverkas negativt av pappans arbetslöshet vilket visas i en studie av Isralowitz & Singer (1986: 145–158).

Sambandet mellan pappans sysselsättning och förekomst av drogmissbruk bland barn har belysts i en studie av Pritchard m.fl. (1986: 341–351). I denna studie framstod pappans sysselsättningssituation som den enskilt viktigaste faktorn för att förklara förekomsten av missbruk av droger. Missbruket var mer utbrett bland barn till arbetslösa pappor än bland barn med förvärvsarbetande pappor.

Sociala relationer och beteenden

En hel del empiriska studier pekar i riktning mot att relationerna till barnen kan komma att förändras i en rad avseenden när pappan i familjen drabbas av arbetslöshet – förändringar som kan innebära mycket allvarliga konsekvenser för barnet. Visserligen tycks kontakterna mellan fader och barn öka under arbetslöshet (Warr & Payne 1982: 1691–1697) – något som för övrigt ibland brukar anföras som en av de få positiva effekterna av arbetslöshet. På samma gång finns dock en risk för att dessa kontakter är förenade med spänningar till följd av den påfrestning

som pappan är utsatt för under sin arbetslöshet – spänningar som bl.a. har att göra med graden av de ekonomiska påfrestningar som familjen utsätts för (McLellan 1986: 157–161). Det finns t.ex. ett klart dokumenterat samband mellan faderns arbetslöshet och förekomst av barnmisshandel inom familjen (Gil 1970, Light 1973: 556–598, Parke & Collmer 1975, Taitz m.fl. 1987: 1074–1076). Relationerna mellan fadern och barnet kan således komma att störas när fadern blir arbetslös. Denna problematik tas upp av Madge (1983: 311–319) som också redovisar ett antal förklaringar till relationsstörningarna, bl.a. att ökat bruk av alkohol kan vara en av de huvudfaktorer som utlöser misshandel. Mycket tyder på att de förändringar som arbetslösheten för med sig huvudsakligen beror på hur relationerna var i familjen innan pappan blev arbetslös. Där relationerna var stabila och trygga, där stärktes dessa under arbetslösheten medan i relationer där förhållandena var mindre bra, där skedde en försämring (Kelvin & Jarret 1985).

En hel del senare forskning pekar på att förändringar i barnens sociala beteenden och interaktionsmönster till följd av pappans arbetslöshet och de ekonomiska problem som följer av detta är betydligt vanligare än ökningen av psykosomatiska symptom. I en undersökning där barn vars fäder nyligen blivit arbetslösa studerades visade det sig att barn till arbetslösa fäder var mer misstänksamma och mer benägna att undvika sociala kontakter än andra barn (Buss & Redburn 1983). Därmot skilde de sig inte med avseende på nedstämdhet, aggressioner, hjälplöshet och ängslighet.

En färsk holländsk studie om barns stu-

dieresultat kan bidra till att nyansera bilden av arbetslöshetens effekter på barn (teGrotenhuis 1993). Den del av studien som baseras på registerdata visar att effekterna av arbetslöshet sammanhänger med föräldrarnas utbildningsnivå. Bland barn till högutbildade återfanns knappast något samband alls mellan faderns arbetslöshet och skolresultat, medan ett samband förelåg för barn till lågutbildade föräldrar. Därutöver visar studien att pappans arbetslöshet endast har en negativ effekt på barnens studieresultat om också mamman är arbetslös.

Några könsskillnader i barnens reaktioner på arbetslöshet framkom inte vad avser studieresultat. I den del av studien som baserades på intervjuer framträder ett betydligt enhetligare mönster. Medan de flesta barn till föräldrar i arbete presterade goda resultat i skolan, var de flesta barn till arbetslösa lågpresterande.

Som helhet indikerar resultaten från den holländska studien att det är de socialt mest utsatta familjerna som drabbats hårdast av arbetslösheten.

Otrygghet och ekonomi

Dew, Penkower & Bromet (1991) påpekar mot bakgrund av sin litteraturgenomgång att föräldrarnas emotionella reaktioner på arbetslöshet och påföljande ekonomiska svårigheter synes spela en kritisk roll för barnens reaktioner. Dessutom spelar oron för arbetslöshet en viktig roll. Margolis och Farrans (1984: 107–124) studie visar att barn till sysselsatta pappor som hade en osäker anställning löpte sex gånger större risk att ha höga sjukdomstal under den period som studien omfattade jämfört med barn vars fäder hade en mer säker anställ-

ning. Dessa resultat tyder på att oron i familjen vad gäller faderns arbete kanske är lika negativ för barnens välbefinnande som den faktiska arbetslösheten.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis kan sägas att något enkelt eller entydigt samband mellan föräldrars arbetslöshet och barns hälsa inte tycks föreligga. Snarare är det mer sammansatta mönster det handlar om. Olika förhållanden knutna till familjens levnadsvillkor tycks kunna påverka sambandet mellan föräldrars sysselsättning och barns hälsa. Ekonomiska påfrestningar som familjen utsätts för – och som i tiden kan föregå själva arbetslösheten men också förvärras av densamma – är exempelvis en viktig faktor i helhetsbilden (Smith 1980:20–26). En process kan t.o.m. sättas i rörelse innan barnet är fött. I detta sammanhang är det värt att nämna den studie av Beale och Nethercott (1986: 799–802) bland arbetarkvinnor som nyligen blivit uppsagda vilken visar att graviditeter bland dessa kvinnor var vanligare än bland kvinnor som inte blev uppsagda.

Metod

Inom ramen för två bredare studier, i årskurs fyra respektive nio, som Centrum för folkhälsoforskning genomförde våren 1993 ställdes frågor om föräldrarnas sysselsättningssituation och om oro för att föräldrarna skulle bli arbetslösa.

Undersökningsgrupper

Undersökningen i årskurs fyra omfattade samtliga elever i Karlstads kommun, med undantag för elever i skolor med färre än 15

elever i årskurs fyra. Totalt deltog 679 elever, 332 pojkar och 347 flickor från 21 skolor. Bortfallet var totalt 0.4 procent, 0.6 procent bland pojkarna och 0.3 procent bland flickorna.

Undersökningen i årskurs nio omfattade samtliga elever i Karlstads kommun. Totalt deltog 714 elever, 384 pojkar och 330 flickor från nio skolor. Bortfallet var totalt 2.7 procent, 3.3 procent bland pojkarna och 2.7 procent bland flickorna.

Instrument

I såväl årskurs fyra som nio användes frågefomulär för att samla in data. Båda formulären innehöll ett brett fält av frågor med anknytning till den sociala och hälsomässiga situationen för fjärde- respektive niondeklassarna. För att kartlägga föräldrarnas sysselsättningssituation ställdes en rad frågor om mamman respektive pappan arbetade, var arbetslös, gick i skola etc., vilka skulle besvaras med endera »stämmer« eller »stämmer inte«.

Datainsamling

Både i årskurs fyra och nio genomfördes datainsamlingen i huvudsak som grupp-enkät i klassrummen under våren 1993. I båda undersökningarna var deltagandet frivilligt och besvarandet av formulären skedde anonymt. Vid datainsamlingen i klassrummen i årskurs fyra deltog medarbetare från forskningsprojektet. I årskurs nio administrerades genomförandet av lärare och annan skolpersonal.

Bearbetning

I de fall då någon fjärde- eller niondeklassare förutom »arbetslös« angivit någon annan

typ av sysselsättning för mamma eller pappa har detta betraktats som ej kodifierbart och därmed inte kommit att ingå vid analysen av den sociala och hälsomässiga betydelsen av föräldrarnas sysselsättningssituation.³

Analys

Sambandet mellan föräldrars sysselsättningssituation och barns hälsa har analyserats genom att gruppen barn med någon arbetslös förälder jämförts med gruppen barn utan arbetslösa föräldrar med avseende på förekomsten av bland annat psykosomatiska besvär. Separata jämförelser har gjorts för pojkar och flickor. I tabellanalyserna har procentandel använts som statistiskt jämförelsemått. I vissa fall är undergruppernas n-tal små, vilket bör beaktas när skillnader mellan olika undergrupper studeras. För att få ett mått på den statistiska tillförlitligheten i de skillnader som föreligger mellan olika undergrupper har Z-test (one-tailed) för likhet mellan två andelar utförts. Vid testen av skillnaderna har 5 procent använts som lägsta signifikansnivå.⁴

Resultat – föräldrars arbetslöshet

Psykosomatiska besvär

Av tabell 1 framgår att inget klart samband framträder mellan föräldrarnas sysselsättningssituation och allvarliga psykosomatiska besvär bland barn i årskurs fyra. Skill-

3 Från detta förfaringsätt har undantag gjorts för kombinationen arbetslös och hemmafru.

4 I tabell 2 (psykosomatiska besvär, pojkar) har p-värdet på 0.053 avrundats till 0.05 och betraktats som signifikant.

Tabell 1

Andelen pojkar och flickor i årskurs 4 som under vårterminen haft allvarliga psykosomatiska besvär, känt allvarlig nedstämdhet respektive har god självbild, fördelat efter föräldrarnas sysselsättningssituation respektive oro för att mamma eller pappa ska bli arbetslös (procent).

	Pojkar				Flickor			
	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös ^d	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös ^e	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös ^d	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös ^e
	(n=36)	(n=274)	(n=29)	(n=243)	(n=25)	(n=302)	(n=33)	(n=270)
Allvarliga psykosomatiska besvär ^a	11.1	11.7	17.2	11.1	20.0	16.2	33.3	13.7
Allvarlig nedstämdhet ^b	11.1	9.9	17.2	9.1	12.0	7.3	12.1	6.7
God självbild ^c	36.1	42.0	24.1	43.6	20.0	27.2	21.2	28.5
	* P ≤ 0.05		** P ≤ 0.01		*** P ≤ 0.001			

^a I gruppen med allvarliga psykosomatiska besvär ingår de som uppgivit att de under vårterminen mycket ofta haft minst ett av följande: ont i magen, ont i huvudet eller svårt att sova på nätterna.

^b I gruppen med allvarlig nedstämdhet ingår de som uppgivit att de under vårterminen mycket ofta känt minst ett av följande: riktigt ledsen, olust inför att gå till skolan eller riktigt olycklig.

^c I gruppen med god självbild ingår de som är mycket nöjda med sig själva.

^d Svartalternativen »mycket ofta« och »ganska ofta« har slagits samman.

^e Svartalternativen »ganska sällan«, »mycket sällan« och »aldrig« har slagits samman.

naderna i besvär är små mellan barn som har en arbetslös förälder och dem som inte har det. Den bild som avtecknar sig för ungdomar i årskurs nio skiljer sig påtagligt från den för barn i årskurs fyra. Psykosomatiska besvär är betydligt vanligare bland pojkar och flickor med någon arbetslös förälder än bland pojkar och flickor vars föräldrar inte

är arbetslösa (signifikanta skillnader, se tabell 2).

Nedstämdhet och självbild

Den skillnad som framträder för allvarlig nedstämdhet, beroende på om någon förälder är arbetslös eller inte, är obetydlig bland pojkar och ganska liten bland flickor i

Tabell 2.

Andelen pojkar och flickor i årskurs 9 som under läsåret haft psykosomatiska besvär respektive har god självbild, fördelat efter föräldrarnas sysselsättningssituation respektive oro för att mamma eller pappa skall bli arbetslös (procent).

	Pojkar				Flickor			
	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös
	(n=24)	(n=328)	(n=20)	(n=246)	(n=27)	(n=278)	(n=28)	(n=168)
Psykosomatiska besvär ^a	37.5	22.9	55.0	21.1	63.0	41.4	53.6	41.1
Dålig självbild ^b	4.2	5.2	20.0	3.7	11.1	12.2	21.4	11.3
	* P ≤ 0.05		** P ≤ 0.01		*** P ≤ 0.001			

a) I gruppen med psykosomatiska besvär ingår de som uppgivit att de under läsåret ofta eller alltid haft minst ett av följande: ont i magen, ont i huvudet eller svårt att sova på nätterna.

b) I gruppen med dålig självbild ingår de som instämmer helt och hållet med minst ett av påståendena: »Jag är ofta missnöjd med mig själv«, »Jag känner mig ofta misslyckad«.

årskurs fyra (tabell 1). Inte heller när det gäller självbild är mönstret särskilt tydligt (tabell 1). Även om andelen pojkar och flickor med god självbild är mindre bland de barn som har någon arbetslös förälder än bland dem som inte har det, är skillnaderna inte särskilt stora. För pojkar och flickor i årskurs nio är skillnaderna i självbild med avseende på sysselsättningssituationen för föräldrarna närmast obefintliga (tabell 2).

Hälsorelaterade vanor, skolk och sjukfrånvaro

Som helhet framträder för hälsorelaterade vanor inget enhetligt mönster bland pojkar i

årskurs nio med avseende på om någon förälder är arbetslös eller inte (tabell 3). För alkoholkonsumtion, rökning samt sniffning är skillnaderna mellan de båda ungdomsgrupperna små. Däremot är skillnaden i motionsvanor mycket stor. Andelen pojkar som inte motionerar regelbundet är nästan tre gånger större bland dem med någon arbetslös förälder jämfört med dem vars föräldrar inte är arbetslösa (signifikant skillnad). Snusning är dubbelt så vanligt i den förra som i den senare gruppen (signifikant skillnad).

Bland flickor är andelen som druckit alkohol minst en gång i månaden mycket stör-

Tabell 3.

Alkohol-, tobaks- och motionsvanor samt sniffning bland pojkar och flickor i årskurs 9, fördelat efter föräldrarnas sysselsättningssituation respektive oro för att mamma eller pappa ska bli arbetslös (procent).

	Pojkar				Flickor			
	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös
	(n=24)	(n=328)	(n=20)	(n=246)	(n=27)	(n=278)	(n=28)	(n=168)
Druckit alkohol en gång i mån. el. oftare under läsåret 1992/93	37.5	37.8	50.0	39.0	44.4	21.2	42.9	19.0
Röker dagligen/nästan dagligen	16.7	12.5	5.0	15.0	25.9	16.5	17.9	16.1
Snusar en dosa eller mer i veckan	25.0	12.2	10.0	12.2	-	0.7	-	0.6
Har sniffat under läsåret 1992/93	8.3	8.2	5.0	8.9	3.7	2.5	-	3.0
Motionerar inte regelbundet ^a	37.5	13.1	5.0	13.4	25.9	15.8	17.9	14.9
	* P ≤ 0.05		** P ≤ 0.01		*** P ≤ 0.001			

^a Svartalternativen »får praktiskt taget ingen motion alls« och »mestadels stillasittande, ibland någon promenad eller liknande« har slagits samman.

re bland dem med någon arbetslös förälder (signifikant skillnad). Andelen flickor som inte motionerar regelbundet och som röker dagligen eller nästan dagligen är större bland dem med någon arbetslös förälder än bland dem vars föräldrar inte är arbetslösa.

Skillnaden i skolk mellan de båda grupperna av ungdomar i årskurs nio är stor

bland flickor men liten bland pojkar (tabell 4). Andelen flickor som skolkat sex gånger eller mer är mer än dubbelt så hög bland flickor med någon arbetslös förälder som bland flickor vars föräldrar inte är arbetslösa (signifikant skillnad). Mycket tydligt är också mönstret för sjukfrånvaro (tabell 4). Både bland pojkar och flickor är andelen

Tabell 4.

Andelen pojkar och flickor i årskurs 9 som under läsåret skolkat sex gånger eller mer respektive varit hemma från skolan sex dagar eller mer p.g.a. sjukdom fördelat efter föräldrarnas sysselsättningssituation respektive oro för att mamma eller pappa ska bli arbetslös (procent).

	Pojkar				Flickor			
	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Någon förälder arbetslös	Ingen förälder arbetslös	Ofta/alltid orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös	Sällan/aldrig orolig för att mamma/pappa ska bli arbetslös
	(n=24)	(n=328)	(n=20)	(n=246)	(n=27)	(n=278)	(n=28)	(n=168)
Skolkat ≥ 6 gånger	20.8	17.7	40.0	17.9	33.3	13.3	17.8	13.1
Varit sjuk-frånvarande ≥ 6 dagar	50.0	26.5	15.0	26.0	70.3	31.3	42.9	31.0
	* P ≤ 0.05		** P ≤ 0.01		*** P ≤ 0.001			

som varit hemma från skolan på grund av sjukdom ungefär dubbelt så hög bland dem med någon arbetslös förälder i jämförelse med dem som inte har någon arbetslös förälder (signifikanta skillnader).

Resultat – oro för föräldrars arbetslöshet

Psykosomatiska besvär

I jämförelse med föräldrarnas faktiska sysselsättningssituation uppvisar oro för att någon förälder ska bli arbetslös ett tydligare samband med allvarliga psykosomatiska besvär bland barn i årskurs fyra (tabell 1). Bland flickor är sådana besvär dubbelt så vanliga bland dem som mycket eller ganska ofta oroar sig jämfört med dem som sällan eller aldrig gör det (signifikant skillnad).

Skillnaden mellan de båda grupperna är däremot inte lika stor bland pojkar.

I årskurs nio är könsskillnaderna i reaktionerna på oro för föräldrars arbetslöshet närmast de motsatta jämfört med i årskurs fyra (tabell 2). Inverkan av oro på psykosomatiska besvär är i årskurs nio mycket mer påtaglig bland pojkar (signifikant skillnad) än bland flickor.

Nedstämdhet och självbild

Allvarlig nedstämdhet i årskurs fyra är vanligare bland pojkar och flickor som mycket eller ganska ofta oroar sig för att en förälder ska bli arbetslös jämfört med pojkar respektive flickor som gör det ganska sällan, mycket sällan eller aldrig (tabell 1).

Självbilden bland fjärdeklassare är relaterad till oro för att föräldrar ska bli arbets-

lösa, framförallt bland pojkar (tabell 1). Bland pojkar är andelen med god självbild nästan dubbelt så stor bland dem som ganska sällan, mycket sällan eller aldrig är oroliga för att mamma eller pappa ska bli arbetslös som bland dem som ofta eller alltid är det (signifikant skillnad). Även bland ungdomar i årskurs nio är självbilden kopplad till oro för att föräldrar ska bli arbetslösa (tabell 2). Precis som bland barn i årskurs fyra är sambandet starkare bland pojkar än bland flickor. Det är exempelvis ungefär fem gånger vanligare att pojkar som ofta eller alltid oroar sig för att mamma eller pappa ska bli arbetslös har dålig självbild jämfört med pojkar som sällan eller aldrig oroar sig (signifikant skillnad).

Hälsorelaterade vanor, skolk och sjukfrånvaro

Något helhetsmönster för hälsorelaterade vanor och oro för att föräldrar ska bli arbetslösa är svårt att hitta bland ungdomar i årskurs nio (tabell 3). Bilden i denna del utmärks av brist på samband. Undantaget utgörs av alkoholkonsumtion bland flickor vilken är mer än dubbelt så stor bland dem som ofta oroar sig jämfört med dem som sällan gör det (signifikant skillnad).

Skolk uppvisar bland pojkar ett tydligt samband med oro för att föräldrar ska bli arbetslösa (tabell 4). Andelen pojkar som skolkat sex gånger eller mer är dubbelt så stor bland dem som ofta eller alltid oroar sig jämfört med dem som sällan eller aldrig gör det (signifikant skillnad). När det gäller sjukfrånvaro är mönstret det motsatta bland pojkar jämfört med bland flickor (tabell 4). Andelen pojkar som varit sjukfrånvarande är större bland dem som sällan eller aldrig

oroar sig för att mamma eller pappa ska bli arbetslös, medan det motsatta förhållandet råder bland flickor.

Sammanfattning och diskussion

Som helhet förmedlar undersökningarna i årskurs fyra och nio ingen entydig bild av de eventuella effekterna av föräldrars arbetslöshet på barns och ungdomars psykiska hälsa. Bland fjärdeklassarna framträder inga tydliga mönster; de samband som finns är också svaga. Bilden i årskurs nio är tydligare, inte minst för psykosomatiska besvär. Sådana är betydligt vanligare bland pojkar och flickor med någon arbetslös förälder än bland dem vars föräldrar inte är arbetslösa.

Om bilden av hur barn och ungdomar påverkas av föräldrars arbetslöshet ser annorlunda ut i årskurs fyra än i årskurs nio, så är bilden av inverkan av oro för att föräldrar ska bli arbetslösa mer enhetlig mellan de båda åldersgrupperna. Såväl fjärde- som niondeklassare som oroar sig för att någon förälder ska bli arbetslös tenderar att må betydligt sämre än de barn som inte gör det.

Dessa resultat ligger också väl i linje med den forskning som visat att oro för arbetslöshet kan ha väl så stor inverkan på välbefinnandet som faktisk arbetslöshet. (Margolis & Farran 1984: 107–124). Ett mycket påtagligt hot om en nära förestående arbetslöshet föreligger självfallet under själva uppsägningstiden, särskilt i tider, och på orter, med få lediga jobb. Att uppsägningstiden kan vara ett bekymmer framkom i en studie av uppsagda arbetare vid järnverket i Hagfors (Starrin & Lundberg 1993: 221–228). Drygt var fjärde järnverksarbetare uppgav

försämrad stämning i familjen under själva uppsägningsperioden. Framförallt var det fallet bland de mest ekonomiskt utsatta.

Till bilden av osäkra arbetsförhållanden hör också att många människor saknar en egentlig anställning utan att för den skull vara öppet arbetslösa. Det gäller exempelvis ALU-arbetare och personer i arbetsmarknadsutbildning.

Vilka tänkbara förklaringar finns då till de skillnader i reaktioner på föräldrarnas arbetslöshet som framträder mellan fjärde- och niondeklassare? Med tanke på den mognadsprocess barn genomgår kan ålderskillnaden naturligtvis ha betydelse. De yngre barnen är kanske inte i lika hög grad medvetna om och involverade i familjens bekymmer som de äldre. Skillnaderna kan också ha att göra med en pågående socialisationsprocess – t.ex. att äldre barn i högre grad hunnit tillägna sig rådande kulturella värderingar om arbetets betydelse och föreställningar om arbetslöshetens elände. För niondeklassarna ligger förvisso också det egna inträdet på arbetsmarknaden tidsmässigt närmare än för fjärdeklassarna.

De tänkbara förklaringar som här antytts motsägs emellertid delvis av resultaten över oro för föräldrars arbetslöshet, vilka ju visar att det föreligger ett samband med psykiska besvär inte endast bland niondeklassare utan även bland fjärdeklassare. Detta skulle kunna tala för att skillnaderna i reaktioner på faktisk arbetslöshet i stället kan ha att göra med en annan aspekt knuten till ålder och mognad, nämligen föräldrarnas möjlighet att spela en betydelsefull social roll i familjen. Kan det exempelvis vara så att fjärdeklassare i högre grad än niondeklassare upplever det betydelsefullt att mamma och/

eller pappa är hemma om dagarna – att större möjligheter ges till umgänge och gemensamma aktiviteter? Svaret på denna fråga är emellertid långt ifrån självklart eftersom det inte är ovanligt att arbetslösheten leder till spänningar inom familjen – spänningar som det antagligen inte är lättare för fjärdeklassare än för niondeklassare att ställas inför. Med andra ord förefaller det osäkert huruvida olikartade upplevelser av den arbetslöse föräldrarnas sociala roll kan förklara skillnaderna i reaktioner på faktisk arbetslöshet mellan fjärde- och niondeklassare.

Avslutningsvis några *metodmässiga anmärkningar* till de studier som artikeln bygger på.

Arbetslöshet är inget entydigt begrepp, vilket bland annat kommer till uttryck i den distinktion som i arbetsmarknadsstatistiken förekommer mellan öppen och total arbetslöshet. Detta förhållande kan innebära särskilda svårigheter när barn och ungdomar används som informanter om föräldrarnas sysselsättningssituation. Sannolikt är det definitionsproblem av antytt slag som ligger bakom att en del exempelvis angivit att pappa både är arbetslös och går i skola.

Med de analysmetoder som använts har förutom kön inga medierande faktorer kunnat beaktas på grund av för små n-tal för vissa undergrupper. Vid analysen har därför hänsyn inte kunnat tas till exempelvis familjesituation eller till om en eller båda föräldrarna varit arbetslösa och om arbetslösheten varat kort eller lång tid. Inte heller sociala faktorer som föräldrarnas socioekonomiska förhållanden och utbildningsmässiga bakgrund har kunnat beaktas. Härigenom har föreliggande studie inte empiriskt

kunnat belysa den intressanta och viktiga frågan på vilket sätt föräldrarnas sociala situation i vidare mening har betydelse för sambandet mellan föräldrars arbetslöshet och barns hälsa.

Dessa anmärkningar om metodologiska

begränsningar i föreliggande studie utgör, tillsammans med resultaten som indikerar att arbetslöshetens effekter på barns hälsa är både sammansatta och svårfångade, en uppfordran till intensifierad forskning inom området.

Referenser

- Beale, N. & Nethercott, S. (1986): »Job loss and first pregnancy in young women.« *British Medical Journal*, 292, 799–802.
- Buss, T. & Redburn, F.S. (1983) *Mass Unemployment. Plant closings and Community Mental Health*. Beverly Hills. Sage Publications.
- Dew, M. A. , Penkower, L & Bromet, E. J. (1991): »Effects of unemployment on mental health in the contemporary family.« *Behavior Modification*, 15, 4, 501– 544.
- Durkheim, E.(1897) *Självmordet*. Uppsala. Argos. Svensk översättning 1968.
- Eisenberg, P & Lazarsfeld, P. F. (1938): »The psychological effects of unemployment.« *Psychological Bulletin*, 35, 358–390.
- Garfinkel, B. D. , Froese, A. & Hood, J. (1982): »Suicide attempts in children and adolescents.« *American Journal of Psychiatry*, 139, 1257–1261.
- Gil, D. G. (1970) *Violence against children. Physical abuse in the United States*. Cambridge. Harvard University Press.
- Isralowitz, R. E. & Singer, M. (1986): »Unemployment and its impact on adolescent work values.« *Adolescence*, 21, 145–158
- Janlert, U. (1992) Arbetslösheten som folkhälsoproblem. Folkhälsogruppen, Rapport nr 17. Stockholm.
- Kelvin, P. & Jarret, J.E. (1985) *Unemployment: Its Social-Psychological effects*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Light, R. (1973): »Abused and neglected children in America: A study of alternative policies.« *Harvard Educational Review* 43, 556–598.
- Madge, N. (1983): »Unemployment and its effects on children.« *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 24, 311–319.
- Margolis, L. H. & Farran, D. C. (1984): »Unemployment and children.« *International Journal of Mental Health*, 13, 107–124.
- Martinell, E. (1993): »Arbetslösheten drabbar barnen.« *Alkohol & Narkotika*, 3, 20–21.
- McLellan, J. (1986): »The effect on unemployment on the family.« *Health Visitor*, 58, 157–161.
- Näsman, E. (1993) Arbetslösheten och barnfamiljerna. Bidrag till forskarseminarium om arbetslöshetens hälsomässiga och sociala konsekvenser, Nordplan 14 september 1993. Sociologiska institutionen, Uppsala Universitet.
- Parke, R. & Collmer, C. (1975) »Child abuse: An interdisciplinary review.« I Hetherington, E. M. (Ed.), *Review of child development research*. Chicago. University of Chicago Press
- Pritchard, C. m.fl. (1986): »Incidence of drug and solvent abuse in »normal« fourth and fifth year comprehensive school children – some socio-behavioural characteristics.« *British Journal of Social Work*, 16, 341–351.
- SCB (1993) Statistics on Swedish Children with Unemployed Parents.

- SCB (1994) Statistics on Swedish Children with Unemployed Parents. Uppdaterade tabeller och diagram.
- SKTF (maj 1994) »Kommunbesparingar 1994: Barnen drabbas värst«. *SKTF rapporter* nr 8/94.
- SKTF (juli 1994) Allt fler barn far illa i Sverige. Pressinformation 1 juli 1994.
- SKTF (augusti 1994) Inte bara storstäderna – barn far illa i hela Sverige. Pressinformation 19 augusti 1994.
- Smith, D. (1980): »How unemployment makes the poor poorer.« *Policy Studies*, 1, 20–26.
- Starrin, B. & Lundberg, B. (1993): »Uppsagd från järnverket – En studie av ekonomisk stress och ohälsa«, *Socialmedicinsk tidskrift*, 5, 221–228.
- Taitz, L. S. m.fl. (1987): »Unemployment and child abuse«. *British Medical Journal*, 294, 1074–1076.
- teGrotenhuis, H. (1993): »Familjestudie i Nederländerna visar: Arbetslöshet kan också påverka barnen.« *Välfärdsbulletinen* nr 6.
- Värdförbundet SHSTF & Lärarförbundet (1994) Pressmeddelande 8 juni, 1994
- Warr, P. B. & Payne, R. L. (1982): »Experiences of strain and pleasure among British adults.« *Social Science and Medicine*, 16, 1691–1697.

Summary

Children's health and parents' unemployment

As a result of today's high unemployment, questions about its social and health-related consequences for children and young people have taken on new topicality. Recently, for instance, there has been quite a number of alarm signals which indicate that more and more children fare badly as a consequence of unemployment and economic crisis in society. However, in order to throw light upon the important question about what happens to the family with unemployment, there is, in this sphere of research, only limited knowledge.

In the present article results are shown from two broad studies among pupils in the fourth form and pupils in the ninth form, which were carried out in 1993. In the studies questions were asked about the parents'

occupational situation and about anxiety that the parents would become unemployed. As a whole the two investigations do not convey an unequivocal picture of the possible effects of parents' unemployment on the mental health of children and young people. Among the fourth-form pupils, there are no clear patterns; the connections that exist are also weak. Among the ninth-form pupils, however, the picture is more clear. Here, psychosomatic troubles are much more common among boys and girls who have an unemployed parent than among those whose parents are not unemployed.

While the picture that shows how children and young people are affected by the parents' unemployment is composite, the picture that shows the effect of anxiety that

the parents will become unemployed is more unequivocal. Both among fourth-form and ninth-form pupils, psychosomatic troubles are more usual among children and young people who worry that the parents will become unemployed than among those who do not – however, not all differences between groups are statistically significant.

This result is in line with the research that has shown that not only actual unemployment, but also anxiety about it has a negative influence on mental well-being.

In the article a discussion is held on conceivable explanations for the differences in reactions to the parents' unemployment between fourth-form and ninth-form pupils.